

[วิ จั ก ษ์ วิ จั ย]

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ

นักวิชาการประจำมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์

บ้านตะโหนด-เมืองรามัน

ความสัมพันธ์ของ “บ้าน” และ “เมือง” เก้าแก่เชิงเขาบูโด
“จากการใช้ที่ดินแบบจารีตสู่ความไกลาผลในเอกสิทธิ์ครอบครองที่ดิน”

รามัน : เมืองที่รุ่งเรืองมาจากแร่ดีบุก

บริเวณคาบสมุทรมลายูซึ่งมีเทือกเขาพาดผ่านเป็นแนวยาวหลายแนวที่บริเวณกึ่งกลาง ส่วนพื้นที่สองฝากฝั่งเป็นที่ราบ การตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่มักอยู่บริเวณพื้นที่ราบลุ่มริมลำน้ำตลอดไปจนถึงเมืองท่าชายฝั่งทะเลมากกว่าบริเวณป่าเขา

ต่อมาเมื่อพบว่า สายแร่ดีบุกคือทรัพยากรอันมีค่าซึ่งมักพบอยู่บริเวณเทือกเขาปาลิกภายในแผ่นดินและเป็นสินค้าออกมาตั้งแต่กว่าสามร้อยปีมาแล้ว บ้านเมืองท่าชายฝั่งทั้งทางอันดามันและอ่าวไทยต่างส่งออกแร่ดีบุกเป็นสินค้าออกนานมาแล้ว เพียงแต่ในระยะแรกๆ คงมีจำนวนไม่มากนัก แต่ต่อมาเมื่ออิทธิพลจากชาวตะวันตกที่เข้ามาตั้งสถานีการค้ารวมทั้งพยายามใช้กำลังรวมทั้งผลประโยชน์ต่างๆ เพื่อแลกกับสนธิสัญญาทางการค้าแบบตลาดเสรีที่ต่างจากระบบการค้าขายแบบเดิมที่ผูกขาดโดยพระคลังสินค้าของรัฐท้องถิ่น ทำให้ตลาดค้าขายสินค้าขยายตัวเพิ่มขึ้น แร่ดีบุกนั้นมีความต้องการจากทั่วโลก จึงกลายเป็นสินค้าส่งออกที่สร้างผลประโยชน์ให้แก่ผู้ครอบครองได้อย่างมาก

ดังนั้น เมืองปาตานีที่ถูกแยกออกเป็น 7 หัวเมือง จึงมีการตั้งหัวเมืองภายในที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมเส้นทางส่งลำเลียงแร่ดีบุกที่แม่น้ำปัตตานีแห่งหนึ่งคือที่เมืองยาลอ และเมืองที่ควบคุมการขุดเหมืองแร่บริเวณสันปันน้ำในเทือกเขาสันกาลาคีรีคือเมืองรามันซึ่งอยู่ใกล้กับลำน้ำสายบุรี

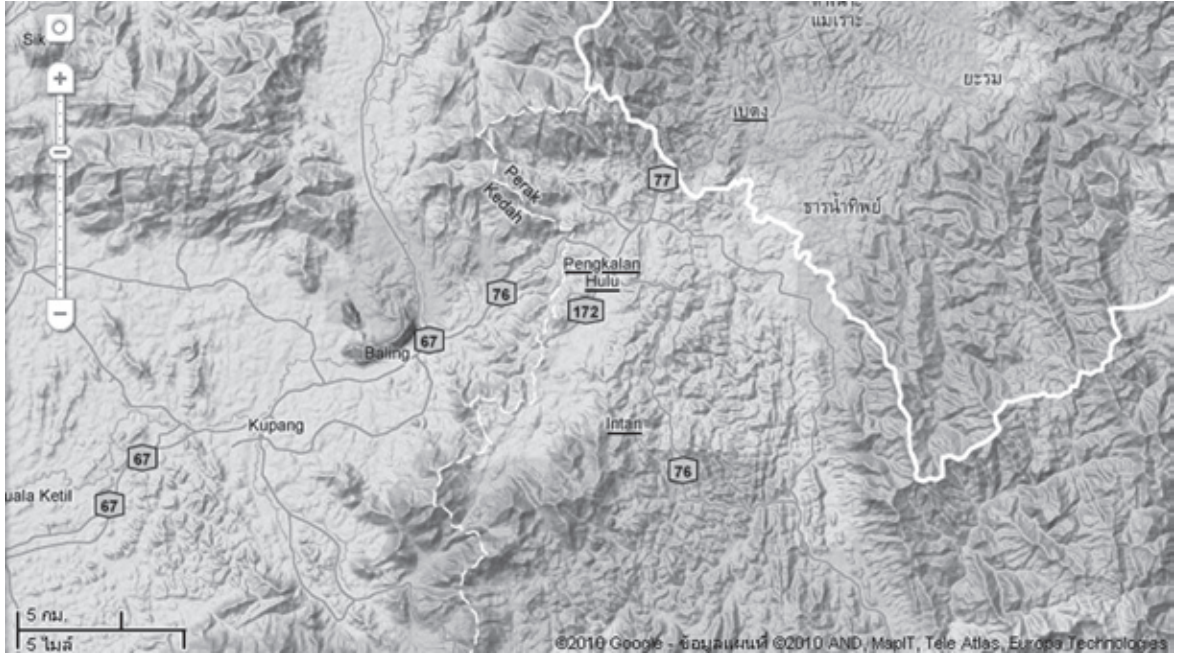
เมืองรามันเป็นเมืองที่ถูกกล่าวขานและจดจำจากการเป็นบ้านเมืองและท้องถิ่นที่ร่ำรวย เจ้าเมืองมีฐานะและมักจะใกล้ชิดกับชาวบ้านมากกว่าเมืองอื่นๆ นอกจากนี้ ยังเป็นเมืองที่ร่ำลือกันว่ามีแต่ความสนุกสนานรื่นเริง เพราะมีมหรสพเนื่องในประเพณีพิธีกรรมอยู่เสมอ รวมทั้งเป็นต้นกำเนิดของศิลปะการแสดงและศิลปกรรมชั้นสูงซึ่งมีช่างประดิษฐ์สืบทอดแพร่หลายอยู่ในหลายตระกูลและหลายท้องถิ่นของเมืองรามันอันกว้างขวาง ซึ่งกินอาณาบริเวณทั้งเทือกเขาที่สูงและพื้นที่ราบลุ่มและบึงน้ำและพฤษภาคมที่ใหญ่ที่สร้างความอุดมสมบูรณ์แก่ชาวบ้านของเมืองรามันอย่างเห็นได้ชัด

นอกเหนือจากการทำเหมืองแร่ดีบุกแล้ว เมืองรามันยังมีชื่อในเรื่องการส่งช้างป่าเป็นสินค้าส่งออก

เหมืองทองและดีบุกในคาบสมุทรมาเลย์

▲ แผนที่แสดงบริเวณที่มีแร่ดีบุกในคาบสมุทร สยาม-มลายู (ภาพจาก หนังสือ *The Golden Khersonese : studies in the historical geography of the Malay Peninsula before A.D. 1500.*, 1973)

▲ แผนที่แสดงที่ตั้งของเมืองเบตงหรือเมืองยะรมในเขตประเทศไทย เมืองโกระ [Kroh] หรือ Pengkalan Hulu ในปัจจุบัน และเมืองแรดับุกที่เกลียนอินตัน [Intan] ในเขตประเทศมาเลเซีย (ภาพจาก Google Map, “<http://maps.google.co.th>” <http://maps.google.co.th>)

ตำนานในท้องถิ่นหลายแห่งเล่าเรื่องของโตะนิที่นิยมการออกไปวิ่งช้างในป่าพร้อมกับบริวารและชาวบ้านในท้องถิ่น วิชาคาถาอาคมที่สะกดช้างตกมันรวมทั้งการฝึกสอนช้างป่าเพื่อให้เป็นช้างใช้งาน ล้วนมีปรากฏในท้องถิ่นที่อยู่ในบริเวณที่ภูเขาต่างๆ และที่บ้านตะโหนดเองก็มีตำนานท้องถิ่นเกี่ยวกับการเข้ามาจับช้างป่าของเจ้าเมืองรามันและเครือญาติ รวมทั้งการมีตระกูลหมอช้าง “โตะกูแซ” ที่สืบเชื้อสายตำแหน่งหน้าที่แก่ฝ่ายหญิง ถ่ายทอดวิชาความรู้คาถาอาคมสามารถฝึกหัดช้างป่าได้ รัชฎษยามและวิธีในการเตรียมตัวออกไปวิ่งช้าง หากชาวบ้านป่าในอดีตเดือดร้อนจากฝูงช้างป่าเข้ามาหาอาหารกินพืชไร่ที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งก็จะมาขอทรายที่ลงคาถาไปชดใส่พื้นที่ซึ่งช้างป่าชอบลงมากิน ตระกูลโตะกูแซนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชาวบ้านทั้งหลายในยุคที่ป่าไม้ยังหนาทึบและมีสัตว์ป่ามากมาย

บ้านตะโหนด : พื้นที่บุกเบิกนาหลวง

หมู่บ้านตะโหนดซึ่งเป็นชุมชนหนึ่งที่อยู่ภายในและขึ้นกับเมืองรามันมีเรื่องเล่าที่สัมพันธ์แนบแน่นกับการคงอยู่ของเมืองรามัน เพราะเป็นพื้นที่ซึ่งมีที่ราบเชิงเขา มีลำน้ำลำธารอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านที่นี้จึงบุกเบิกพื้นที่ทำกินแบบไร่หมุนเวียนส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งคือการทำนาทนต์เพื่อส่งส่วยข้าวเปลือกให้แก่เจ้าเมืองรามัน การทำนาทนต์ตามพื้นที่ราบอันเป็นการบุกเบิกพื้นที่และใช้เทคโนโลยีขั้นสูงกว่าการปลูกข้าวไร่ตามเชิงเขาที่นำเข้ามาสู่ชุมชนโดยกลุ่มอำนาจของเจ้าเมืองรามันซึ่งมีคนในสายตระกูลมาดูแลการปลูกข้าวทำนาทนต์ในหมู่บ้านต่างๆ มีชุมชนหลายแห่งที่มีการกำหนดพื้นที่เพื่อทำนาปลูกข้าวซึ่งพ้องกับกิจการทำเหมืองแร่ของเมืองรามันในระยะนั้น การทำเหมืองโดยวิธีขุดหลุมหาสายแร่ต้องใช้แรงงานมาก การเลี้ยงกำลังคนงานเหล่านี้จึง

อาศัยข่าวจากพื้นที่นาอันอุดมสมบูรณ์ในท้องถิ่นนั่นเอง นอกจากนี้ บ้านตะโหนดยังเป็นชุมชนที่มีผู้รู้ในเรื่องการจับช้างป่า ซึ่งเป็นการค้าสำคัญของเจ้าเมืองอีกทางหนึ่ง การเป็นหมู่บ้านชายป่านี้ทำให้ต้องมีผู้รู้ซึ่งมีวิชาความรู้ในการปรับตัวเพื่อให้คนอยู่อาศัยกับป่าได้โดยไม่หวั่นเกรงมากนัก ซึ่งความรู้เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งสำคัญของสภาพแวดล้อมของคนอยู่กับป่าในอดีต

ป่าดิบที่บริเวณรอบเทือกเขาบูโดซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นนิเวศวัฒนธรรมแบบคนที่ปรับตัวอาศัยอยู่กับป่า เพราะอยู่ในพื้นที่ซึ่งอาจมีอันตรายจากสัตว์ป่าดุร้ายหรือภัยธรรมชาติที่ไม่อาจคาดการณ์ได้ ดังนั้น ในสภาพแวดล้อมแบบนี้ชาวบ้านจึงต้องพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติในประเพณี พิธีกรรมทุกจังหวะก้าวของชีวิตทั้งในชีวิตประจำวัน และการทำมาหากิน พิธีกรรมการร้องขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงกลายเป็นจารีตประเพณีสำหรับชาวบ้านที่อยู่ภายในห่างจากเมืองสำคัญ แม้ว่าชาวบ้านจะได้เชื่อว่านับถือศาสนาอิสลามซึ่ง “ไม่มีสิ่งใดอย่างเด็ดขาดที่ควรแก่การเคารพบูชานอกเหนือจากอัลเลาะห์”

แต่เมื่อมีการนำผู้รู้ทางศาสนาอิสลามเข้ามาสอนชาวบ้าน โดยอาศัยความช่วยเหลือและบารมีของเจ้าเมืองรามัน ชาวบ้านก็ค่อยๆ ปรับเปลี่ยนรูปแบบของพิธีกรรมจากเดิมมาเป็นแนวทางในหลักการทางศาสนา จากที่เชื่อถือในเรื่องอำนาจลึกลับที่ปกปักษ์รักษาพื้นที่และท้องถิ่นต่างๆ อย่างเต็มที่เพราะเชื่อมโยงกับพิธีกรรมในการทำมาหากินก็ค่อยๆ ลดลงพร้อมๆ กับการเข้ามาของการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ในพื้นที่ที่กว้างขวางและปลูกอย่างเป็นระบบระเบียบ โดยใช้หลักการปลูกพืชของกรมวิชาการเกษตรรูปแบบพิธีกรรมในการทำมาหากินก็ไม่มี ความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตอีกต่อไป

นอกจากนี้ ชาวบ้านที่ได้เรียนรู้อุปนิสัยทางศาสนาก็เริ่มเปลี่ยนแปลงค่านิยมแบบจารีตประเพณีแบบเดิม การปฏิบัติที่แตกต่างไปจากหลักการศาสนา

▲ สุสานโตะนิตที่อำเภอรามัน มีความเชื่อว่าเจ้าเมืองรามัน “โตะนิตโตะและห์” เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ หากบนบานขอความคุ้มครองไปที่ใดจะได้รับความปลอดภัย และมีงานฉลองโตะนิตทุกปีทั้งจากคนเชื้อสายจีน ไทย และมลายู ที่อำเภอบางเบง ซึ่งมีศาลปรากฏอยู่ด้วย

อิสลามซึ่งชาวบ้านเริ่มรับรู้ นั่นถือเป็นสิ่งต้องห้ามที่ไม่ควรกระทำ จนทุกวันนี้ แม้จะมีการปฏิบัติตามธรรมเนียมดั้งเดิมอยู่บ้าง เพราะหลักการทางศาสนาอาจไม่ช่วยบรรเทาทุกข์แก่ผู้คนได้อย่างรวดเร็ว การอ่อนน้อมจากอำนาจเหนือธรรมชาติจึงยังคงมีอยู่ แต่ก็เป็นเรื่องที่ถูกปกปิดที่ไม่ได้รับการยอมรับในสังคมมุสลิมในท้องถิ่นต่างๆ ในทุกวันนี้แต่อย่างใด

การใช้พื้นที่เพื่อทำกินในระยะแรกเริ่มของชาวบ้านในสภาพแวดล้อมแบบบ้านป่าในพื้นที่บุกเบิกนั้น จำเป็นต้องรวมกลุ่มในหมู่เครือญาติเพื่อเข้าไปทำไร่เพราะไม่สามารถทำได้โดยตัวเองหรือเพียงครอบครัวเดียว การถางป่าเป็นรูปวงกลมแล้วทำรั้วล้อมป้องกันไม่ให้สัตว์ป่าบุกรุก หลายปีผ่านไปเมื่อเห็นว่าความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดินเริ่มลดน้อยลงก็จะทิ้งไว้ให้รกร้างเพื่อฟื้นตัวสักกระยะหนึ่งซึ่งใช้เวลาราว 7-8 ปี ระหว่างนั้น หากผู้ใดจะใช้พื้นที่ดังกล่าวปลูกพืชซักรักก็ได้ แต่ต้องขออนุญาตกลุ่มเครือญาติที่เคยมาบุกเบิกถางถางก่อนกลุ่มแรก ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่า การขอใช้พื้นที่ที่สามารถทำได้แต่สิทธิของการใช้พื้นที่จริงๆ นั้นไม่สามารถตกเป็นของผู้ใช้ใหม่ได้

▲ ส่วนลือเบะ ลงรายา (หลวงรายากัด)

▲ ภูมิทัศน์ที่ประกอบด้วย ภูเขา ที่ราบปลูกข้าว และสวนในบริเวณบ้านตะโหนด

ชาวบ้านใช้วิธีบุกเบิกพื้นที่ป่าด้วยการทำงานเป็นกลุ่ม การรวมตัวของกลุ่มเครือญาติจึงมีความจำเป็นสำหรับสภาพแวดล้อมแบบบ้านป่าหรือคนอยู่กับป่าอย่างยิ่ง พื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่มักจะอยู่ใกล้กับบริเวณที่พัก ในระยะแรกๆ ชาวบ้านจึงปลูกบ้านห่างๆ กันในพื้นที่เพาะปลูกของตนเองซึ่งมักจะอยู่ใกล้ลำน้ำ ต่อมาเมื่อมีน้ำป่าพัดท่วมทำลายบ้านเรือนและผลผลิตเสียหาย จึงเคลื่อนย้ายออกรวมตัวมีโจรปล้น ทำให้จำเป็นต้องปลูกบ้านอยู่ใกล้ชิดติดกันเป็นหมู่บ้านเรือน ส่วนพื้นที่ทำกินก็อยู่ห่างจากบ้านที่พักอาศัย

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีพื้นที่สวนริมลำน้ำและในป่าบนภูเขา ทั้งสองแห่งมีสภาพแวดล้อมแบบป่าดิบ ภายนอกเหมือนกับป่าทั่วไป แต่ชาวบ้านจะรู้ว่าพื้นที่เหล่านี้คือ “ดู่ซง” ต้นไม้ที่ให้ผลและมีคุณค่าแก่ชาวบ้านที่เป็นเอกลักษณ์เด่นของดู่ซงในละแวกป่าเขาแห่งนี้คือ ต้นทุเรียน ซึ่งออกผลเป็นฤดูกาล ชาวบ้านจะเก็บทุเรียนตามสิทธิในการเป็นเจ้าของพื้นที่ร่วมกัน ในหมู่เครือญาติจะมีผู้ใหญ่ซึ่งได้รับความไว้วางใจมอบหมายให้ดูแลพื้นที่ดู่ซงและจัดเวร

เก็บทุเรียนตามต้นต่างๆ ต้นทุเรียนในดู่ซงมักจะเป็นต้นใหญ่โตสูงมากกว่าทุเรียนในสวนที่ปลูกกันแถบภาคกลาง ให้แก่ครอบครัวในสายตระกูลเดียวกัน หากผู้ใดไม่มาเก็บหรือแยกย้ายออกไปอยู่ในหมู่บ้านอื่นที่ห่างไกล ก็จะมีเก็บไว้ให้หรือนำไปทำทุเรียนกวน การเข้าไปเก็บผลทุเรียนในช่วงเวลาหนึ่งๆ นั้นถือเป็นเทศกาลรวมญาติที่พี่น้องจะใช้เวลาเหล่านี้พบปะพูดคุยถามทุกข์สุขกัน เด็กๆ ก็ได้เล่นสนุกในดู่ซงกันทั้งวันทั้งคืน

ดังนั้น “ดู่ซง” จึงถือเป็นสัญลักษณ์ของใช้ทรัพยากรร่วมกัน โดยการกระชับความสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติและเพื่อนบ้านจากการแบ่งปัน ซึ่งถือเป็นโครงสร้างสำคัญอย่างหนึ่งของชุมชนอยู่กับป่าที่ถือเป็นเอกลักษณ์แตกต่างจากชุมชนในสภาพนิเวศอื่นๆ ความสำคัญของดู่ซงอยู่ที่ต้นไม้และผลผลิตที่ได้จากการแบ่งปันไม่ได้อยู่ที่พื้นที่ ผลไม้ที่ได้จากดู่ซงเป็นสิทธิของคนในตระกูลเดียวกันที่ร่วมดูแลพื้นที่ร่วมกัน

ระบบดู่ซงจึงเป็นรูปแบบของการใช้ทรัพยากรร่วมกัน [Common property] ที่เด่นชัดของกลุ่มตระกูลต่างๆ ในท้องถิ่น นอกเหนือจากการใช้พื้นที่

◀ ดูนงที่มีถักมีต้นทุเรียนขนาดใหญ่ เป็นสวนผสมที่ชาวบ้านในแต่ละสายตระกูลร่วมกันปลูกไว้เป็นทรัพย์สินส่วนรวมของคนในตระกูลรุ่นต่างๆ

ทำไร่ร่วมกัน การสร้างทำนบกักเก็บน้ำเพื่อใช้ร่วมกัน การออกไปเก็บน้ำผึ้ง เก็บยางได้จากต้นไม้ร่วมกัน โดยมีพิธีกรรมความเชื่อเป็นจารีตให้ยึดถือปฏิบัติและควบคุมการใช้งาน วิธีการจัดการเช่นนี้ถือเป็นมรดกตกทอดแก่ลูกหลานโดยไม่เน้นเฉพาะสิทธิการใช้ที่ดินเท่ากับการใช้ทรัพยากรบนผืนดินนั้นร่วมกัน ซึ่งก็เป็นหลักการใช้ทรัพยากรร่วมของชุมชนดั้งเดิมแทบทุกแห่ง โดยถือแนวคิดเชิงอุดมคติว่า “ทรัพยากรที่เป็นแผ่นดินนั้นเป็นของพระมหากษัตริย์” โดยพระองค์จะพระราชทานแก่ผู้ใดก็ได้โดยพระราชอัธยาศัยตามพระราชประเพณีในยุคสมัยต่างๆ เช่นในระบบศักดินาแบบไม่เคร่งครัดที่เกิดขึ้นในสมัย

พระบรมไตรโลกนาถหรือความเชื่อที่ว่าแผ่นดิน ผืนน้ำ ป่าเขามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือพระผู้เป็นเจ้าของอยู่ มนุษย์เป็นเพียงผู้อาศัยและไม่อาจยึดเอาเป็นทรัพย์สินส่วนตัวได้ เป็นแนวคิดก่อนการเข้ามาของระบบทุนที่เน้นการจัดการที่ดินและถือกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบปัจเจกเป็นหลักในระยะหลัง

รูปแบบของการถือสิทธิในที่ดินแม้จะมีมาแล้วในดินแดนสยามประเทศ ซึ่งปรากฏหลักฐานนับเนื่องตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3-4 เป็นต้นมา อันเป็นผลมาจากชีวิตความเป็นเมืองที่บ้านเรือนเริ่มแออัดมากขึ้น การกำหนดขอบเขตของบ้านเรือนในกลุ่มข้าราชการและพ่อค้าในเมืองนั้นต้องการความชัดเจนมากขึ้น

เพื่อป้องกันการทะเลาะเบาะแว้ง เพราะที่ดินในพื้นที่เมืองต่างมีมูลค่ามากขึ้นพร้อมๆ กับระบบทุนที่ต้องการพื้นที่เพาะปลูกเพื่อการส่งออก เช่น ข้าว น้ำตาล จากการทำสนธิสัญญากับชาวตะวันตกซึ่งเป็นการเริ่มต้นการเปิดตลาดเสรีอย่างชัดเจน นับจากนั้น ในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเริ่มต้นโครงสร้างพื้นฐานแบบสมัยใหม่อันรวมถึงการก่อตั้งกรมที่ดินและการออกโฉนดที่ดินเพื่อเป็นทรัพย์สินเฉพาะบุคคลที่จดทะเบียน เพื่อจัดระบบที่ดินมาตั้งแต่เมื่อราวกว่าร้อยปีที่ผ่านมา แต่จนถึงขณะนี้ ปัญหาเรื่องเอกสารสิทธิ์และการออกโฉนดในรูปแบบต่างๆ ก็ยังสร้างปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้แก่ท้องถิ่นอีกมากมายหลายแห่ง แม้ว่าจะมีโครงการปฏิรูปที่ดินอยู่บ้างก็ตาม แต่ก็ยังไม่เห็นผลปฏิบัติหรือการศึกษาที่ชัดเจนจากฝ่ายรัฐจนพอจะเห็นทางออกของปัญหา

จากการใช้ที่ดินส่วนรวมสู่กรรมสิทธิ์ส่วนตัวและเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว

การเพาะปลูกเพื่อใช้ทำกินเป็นการปลูกข้าวไร่ แซมไปกับพืชอื่นๆ ชาวบ้านคัดเลือกพันธุ์ข้าวไร่หลายพันธุ์ นอกจากนี้ ยังมีการปลูกข้าวในพรุ ซึ่งเป็นพื้นที่น้ำขังในช่วงฤดูกาลหนึ่ง ข้าวนาพรุก็มีพันธุ์ข้าวเฉพาะเช่นกันและคัดเลือกพันธุ์โดยการทดลองมาเป็นเวลานาน ส่วนข้าวนาดำนั้นมาปลูกกันภายหลังเพื่อส่งส่วยให้เจ้าเมือง โดยมีการสร้างทำนบ ทำอ่างเก็บน้ำและทางระบายน้ำไหลเข้าสู่ที่นา

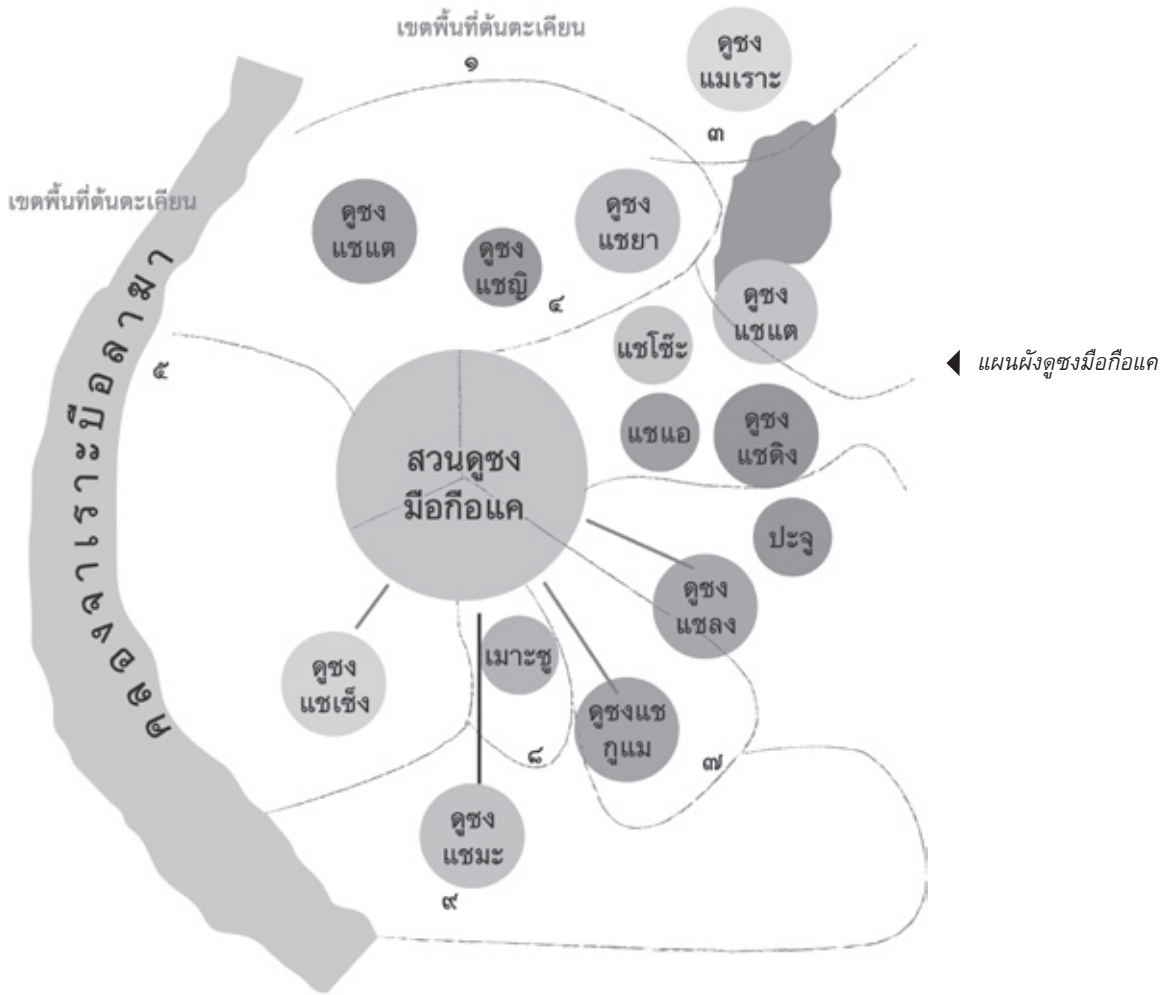
การปลูกข้าวในบริเวณนี้เคยเป็นกิจกรรมทางการเกษตรแบบเลี้ยงตนเองและปลูกเพื่อตอบสนองความต้องการของแรงงานทำเหมืองแร่ แต่เมื่อมีการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น สวนยาง สวนผลไม้ เวลาที่ใช้ไปในการปลูกข้าวจึงเปลี่ยนเป็นมาดูแลพืชเศรษฐกิจเหล่านี้แทน ทั้งชาวบ้านมีค่านิยมกันในภายหลังว่า การซื้อข้าวกินสะดวกสบายกว่าทำนาเอง เพราะค่าตอบแทนจากการปลูกยางเมื่อเทียบกับ

การปลูกข้าวแล้วมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจต่างกันมาก ดังนั้น ชาวบ้านจึงทิ้งนาที่เคยทำให้เป็นนาร้างแล้วเปลี่ยนมาซื้อข้าวสารบริโภคกันแทบทุกครัวเรือน

การปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา ริเริ่มนำพันธุ์ยางมาปลูกตั้งแต่ก่อนสนธิสัญญาแบ่งปันเขตแดนระหว่างอังกฤษและสยาม ค.ศ. 1909 หรือ พ.ศ. 2452 โดยชาวบ้านไปนำมาจากสวนยางของชาวอังกฤษที่ภูเขาในเขตตัวเมืองจังหวัดนครราชสีมาในปัจจุบัน ก่อนที่จะมีพันธุ์จากอินโดนีเซียมาปลูกที่จังหวัดตรังราว 4 - 5 ปี พันธุ์ยางเป็นของหวงห้ามของประเทศผู้ปกครองอาณานิคมในระยะนั้นมาก เพราะเป็นพืชมหัศจรรย์ที่มีความต้องการมากจากทางทวีปยุโรปและอเมริกา เพราะสามารถนำมาใช้ได้ดีกับประดิษฐ์กรรมสมัยใหม่จำนวนมากในยุคนั้น เช่น ยางรถยนต์ต่างๆ และในโรงงานอุตสาหกรรมที่เริ่มมีมากขึ้น ชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ ก็เริ่มปลูกยางเป็นพืชเสริมกึ่งพืชเศรษฐกิจมาเป็นเวลากว่าร้อยปีแล้ว จากสังคมของคนอยู่กับป่าที่ทำมาหากินแบบยังชีพในรูปแบบสังคมชวานาก็เริ่มปรับเปลี่ยนรูปแบบมาเป็นเกษตรกรที่ทำสวนยางค่อยๆ ละทิ้งวิถีชีวิตแบบสังคมชวานาที่สามารถทำกินแบบยังชีพผลิตอาหารเองได้ทั้งหมดมาเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวและใช้เงินตราในการซื้อสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต

การปลูกยางในระยะแรกเป็นเพียงการปลูกแซมไปกับพืชสวนพืชไร่อื่นๆ และไม่มีรายงานที่ชัดเจนแต่อย่างใดว่ามีการจัดการปลูกสวนยางเรียงเป็นระบบระเบียบในพื้นที่เป็นไร่ๆ และมีผลผลิตจนสามารถบันทึกเป็นหลักฐานได้ว่าชาวบ้านใช้การปลูกยางเป็นพืชหลักสร้างรายได้มาตั้งแต่ยุคแรกเริ่มที่มีผู้ทดลองนำมาเพาะปลูกกันในพื้นที่ทำกินของตนเอง นอกจากจะเป็นการทำน้ายางให้เป็นแผ่นโดยการใส่ไม้ผลในท้องถื่นที่ทำให้ยางเกาะตัวกันโดยยังไม่มีการใช้น้ำยาเคมีแต่อย่างใด ผลผลิตที่ได้มีปริมาณน้อย

แผนผังคูขงมือกือแค

หมายเหตุ

- = แบ่งเขตกรรมสิทธิ์
- = เป็นคูขงขนาดเล็ก
- ต้นทุเรียน ๓ ต้นลงมา = เป็นผู้มีสิทธิ์ในสวนมือกือแค

กว่าการทำยางทุกวันนี้มาก ชาวบ้านนำไปขายแก่พ่อค้าคนกลางเชื้อสายจีนที่เข้ามาจับซื้อที่ตลาดในท้องถิ่นและในหมู่บ้าน

การจัดตั้งสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางหรือ สกย. ที่ริเริ่มมาตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนา

เศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกในสมัยรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และรัฐได้ปฏิรูปกฎหมายที่ดินเพื่อให้สอดคล้องกับการส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ซึ่งชาวบ้านตะโหนดก็ได้รับข้อมูลและการชักชวนเข้าร่วมโครงการจาก สกย. มาตั้งแต่แรกเริ่ม

ก่อตั้งสำนักงานฯ ราว พ.ศ. 2505 แต่กว่าจะเชื่อใจเจ้าหน้าที่และยินยอมขอรับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนฯ ก็ล่วงผ่านไปราว 10 ปี เนื่องจากชาวบ้านไม่ไว้วางใจฝ่ายรัฐเพราะคิดว่าเป็นเพียงกลวิธีของรัฐที่ต้องการที่ดินของชาวบ้าน อีกทั้งพื้นฐานความคิดที่มีมาตลอดที่ว่า เป็นไปไม่ได้ที่ฝ่ายปกครองจะเสนอผลประโยชน์แก่ชาวบ้านนอกจากจะมาเก็บภาษีต่างๆ เท่านั้น

การสนับสนุนอย่างจริงจังทั้งเรื่องพันธุ์ยางชนิดดีและตลาดรับซื้อของ สกย. ทำให้ชาวบ้านตื่นตัวและขอรับการส่งเสริมมากขึ้นเรื่อยๆ มีการขยายพื้นที่ปลูกยางพารามากขึ้น ราคาขายที่เพิ่มเป็นแรงจูงใจ แต่การปลูกยางนั้น ต้องทำตามกฎเกณฑ์ที่สำนักงานกองทุนฯ ตั้งขึ้นไว้โดยไม่บิดพลิ้ว สิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อระบบวิธีคิดการปลูกพืชในท้องถิ่นแถบเชิงเขาบูโดทั้งหมด นั่นก็คือ “ข้อห้ามที่ไม่ให้มีการปลูกพืชอื่นใดในสวนยางและการปลูกต้นยางต้องมีระเบียบความกว้างของแถวแนวอย่างเคร่งครัด” ทำให้รูปแบบวิธีการปลูกพืชแบบดั้งเดิมที่เป็นสวนผสมต้องยุติลงอย่างสิ้นเชิง ชาวบ้านตัดต้นไม้ทุกอย่างที่เคยเป็นป่าผสมผสานแล้วจัดแปลงปลูกสวนยางกันอย่างมากมาย มีการขยายพื้นที่ไปเรื่อยๆ โดยการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวน ซึ่งเกิดขึ้นทั้งจากความต้องการบุกเบิกพื้นที่ทำกินและเหตุการณ์อันเนื่องมาจากการเข้าปราบปรามโจรก่อการร้ายที่หลบซ่อนตามเทือกเขา ผลจากการปราบปรามเหล่านี้ทำให้มีการอนุญาตจากหน่วยทหารให้ผลประโยชน์แก่ทหารและชาวบ้านบางกลุ่มเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าและผู้มีอิทธิพลที่เข้าไปตัดไม้ใหญ่ในป่าแล้วขายต่อจนกลายเป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้านในเวลาต่อมา

ในดูซงซึ่งเป็นทรัพยากรส่วนรวมที่สำคัญของสายตระกูลต่างๆ หลังจากมีการกระตุ้นให้ชาวบ้านจดทะเบียนเอกสารสิทธิ์ ทำให้สิทธิในการเป็นเจ้าของมักตกอยู่กับผู้เป็นตัวแทนดูแลดูซงในระยะนั้นและ

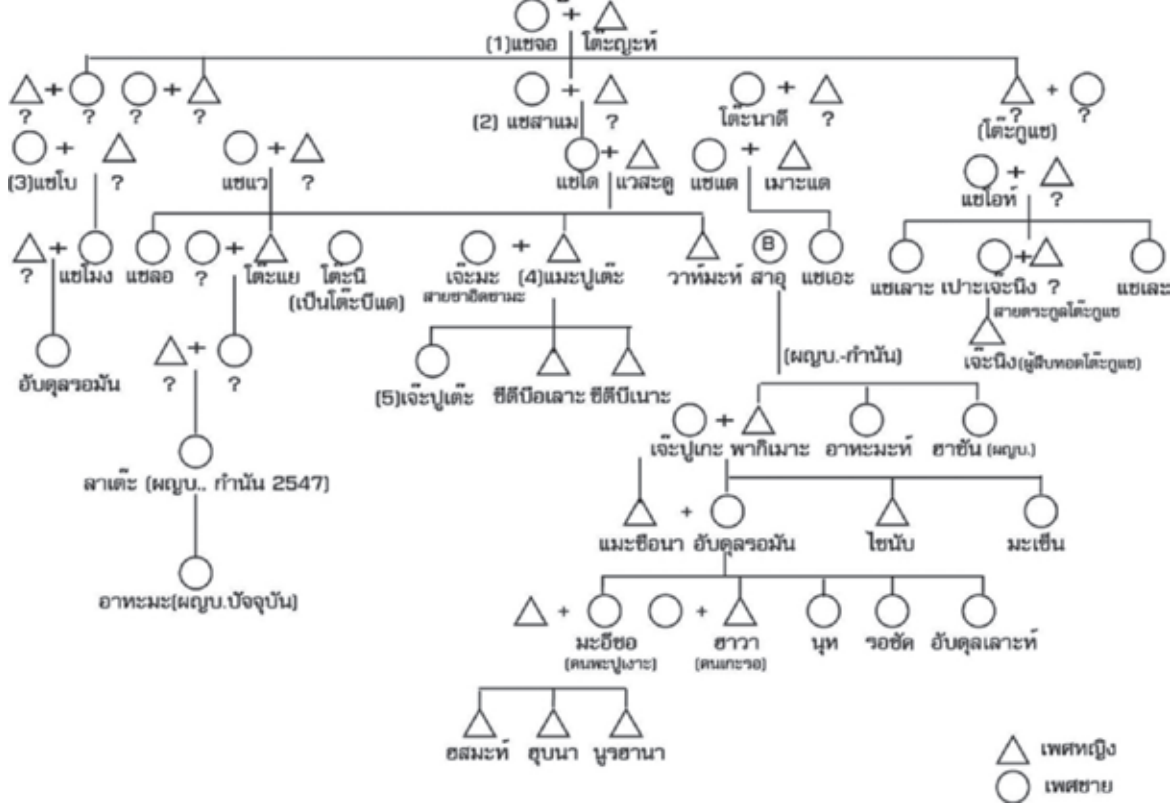
กลายเป็นสมบัติของลูกหลานเฉพาะครอบครัวกันไป ทั้งๆ ที่ดูซงเป็นสมบัติของส่วนรวม ชาวบ้านมีการแก้ปัญหาหลายแนวทาง บางกลุ่มก็ยกดูซงบางส่วนให้เป็นสาธารณสมบัติแก่ชุมชน บางส่วนยกให้เป็นที่ดินวักฟแก่มีสยิด แต่บางส่วนก็นำไปใช้ส่วนตัวและตัดต้นไม้ต่าง ๆ และไม้ผลในสวนดูซงเพื่อทำเป็นสวนยางบ้างหรือบางส่วนก็ปลูกไม้ผลที่เชื่อว่าราคาดี ชาวบ้านประเมินจากข่าวที่ได้รับ อะไรที่ลือกันว่าราคาดีก็จะปลูกสิ่งเหล่านั้น เช่น ลองกองและผลไม้อื่น ๆ ทำให้พื้นที่ของดูซงบางแห่ง แม้จะมีต้นไม้ขึ้นรกรกครึ้มเช่นเดิม แต่รูปแบบการจัดสรรทรัพยากรแบบเดิมก็หมดไป บางคนกล่าวว่านี่คือการล่มสลายของดูซงโดยแท้

ทุกวันนี้ ชาวบ้านไม่นิยมเก็บทุเรียนเป็นมหรธรมเชื่อมสัมพันธ์เหมือนในอดีต ทุเรียนพันธุ์ต่างๆ ถูกนำเข้ามาให้ลิ้มลองอย่างง่ายดาย ทั้งจะนำเอาทุเรียนในดูซงไปขายก็ไม่ได้ราคาดี การบำรุงรักษาต้นทุเรียนแบบเดิมจึงห่างหายไปพร้อมๆ กับความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติที่เข้มแข็ง

รูปแบบการใช้ที่ดินเปลี่ยนแปลงไปเพราะเหตุจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักพร้อมๆ กับการบังคับให้ชาวบ้านจดทะเบียนเอกสารสิทธิ์ครอบครองแบบปัจเจก ซึ่งสำหรับรัฐแล้วนี่คือการทำให้ทรัพย์สินกลายเป็นหลักทรัพย์ซึ่งสามารถซื้อขายได้และเป็นต้นทุนของผู้ผลิตในการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ แต่ก็ไม่ได้รับความสนใจจากชาวบ้านมากนักในเบื้องต้น เพราะถือว่า การไปทำธุรกรรมกับข้าราชการเป็นสิ่งยุ่งยากและมีข้อจำกัด ตลอดจนอคติที่เกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจต่อเจ้าหน้าที่รัฐที่มีภาพพจน์ของการกระทำเรื่องทุจริตอยู่เสมอ ทำให้โฉนดที่ดินของชาวบ้านตะโหนดยังเป็นสิ่งที่มีปัญหาซับซ้อนมากและยังคงดำรงอยู่

ระบบการถือเอกสารสิทธิ์แบบปัจเจกที่รัฐพยายามให้ชุมชนในทุกท้องถิ่นถือปฏิบัติแบบเดียวกัน ทำให้รูปแบบการดำเนินชีวิตที่เคยใช้

ตระกูลแซจ

▲ ผังเครือญาติของสายตระกูลแซจ

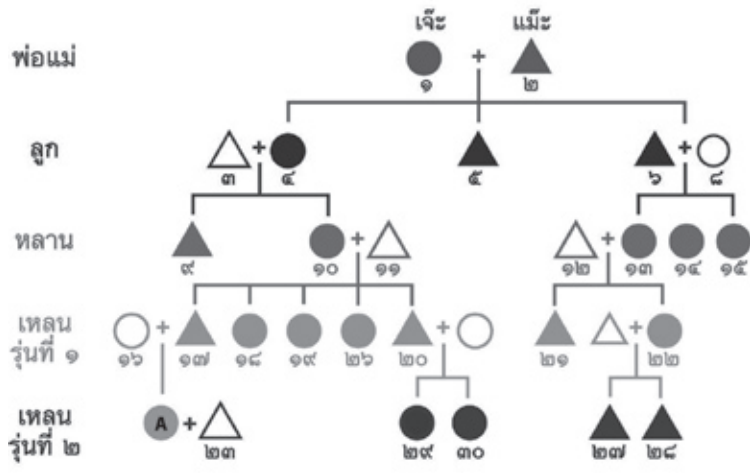
แรงงานเพื่อทำงานร่วมกันในหมู่เครือญาติและเพื่อนบ้าน กลายเป็นต่างคนต่างทำต่างผลิต ทรัพยากรส่วนรวมที่เคยมีมาในอดีตถูกละทิ้ง เช่น ทำนบและอ่างเก็บน้ำก็ถูกทิ้งร้างระบบการแบ่งปันทรัพยากรในชุมชนล่มสลายไป

หลังจากที่รัฐมีแนวคิดอย่างชัดเจนในนโยบายที่จะจำกัดการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวน และถือว่าคนกับป่าไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ จึงกันให้ชาวบ้านออกจากป่า แม้ว่าจะมีการอยู่อาศัยกันมามากกว่าชั่วอายุคนแล้ว โดยไม่ได้หาพื้นที่รองรับที่ชาวบ้านสามารถทำมาหากินเช่นเดิมได้ ซึ่งวิธีคิดนี้ก็นำไปปฏิบัติเช่นเดียวกันกับการอพยพผู้คนเพื่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่

รัฐบาลถือว่าชาวบ้านเป็นผู้บุกรุกป่า โดยไม่

พิจารณาว่าสาเหตุหลักนั้นมาจากกลุ่มนายทุนผู้ได้รับสัมปทานทำป่าไม้หรือกลุ่มผู้มีอิทธิพลที่ลักลอบตัดไม้ในป่า จึงใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่จากการศึกษาภาพถ่ายดาวเทียมและภาพถ่ายทางอากาศในระยะไกล โดยไม่เคยเดินเท้าเข้าไปสอบถามประวัติความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานหรือวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นต่างๆ จนกลายเป็นการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติที่รวมพื้นที่ป่าสงวนเดิมหลายแห่งให้เป็นผืนป่าเดียวกัน นโยบายที่นำไปสู่ข้อขัดแย้งกับชาวบ้านต่างๆ ทั่วประเทศเหล่านี้ กลายเป็นปัญหาทับซ้อนต่อเนื่องจากปัญหาเอกสารสิทธิ์ที่ยังไม่ได้แก้ปัญหาการจดทะเบียนให้ชัดเจน พื้นที่ทำกินของชาวบ้านรอบเทือกเขาบูโดจำนวนมากก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของเขตอุทยานแห่งชาติบูโด-สุไหงปาดี

การเรียกค่านามในครอบครัว

- รุ่นที่ ๑ (๑, ๒) เจ้, แม่ (พ่อ, แม่)
- รุ่นที่ ๒ (๔, ๕, ๖) อาเจะ (ลูก), (๓, ๘) เมื่อนาคู (เขย, สะใภ้)
- รุ่นที่ ๓ (๙, ๑๐, ๑๓, ๑๔, ๑๕) จูจุ (หลาน)
- รุ่นที่ ๔ (๑๗, ๑๘, ๑๙, ๒๖, ๒๐, ๒๑, ๒๒) อีเจ้ (เหลนผู้หญิง)
จูเจ้ (เหลนผู้ชาย) นับเป็นเหลนรุ่นที่ ๑
- รุ่นที่ ๕ ลงไป (๒๙, ๓๐, ๒๗, ๒๘) อีเจ้ (เหลนผู้หญิง)
จูเจ้ (เหลนผู้ชาย) นับเป็นเหลนรุ่นที่ ๒ และ ๓ ตามลำดับ

สัญลักษณ์ ▲ = ผู้หญิง ● = ผู้ชาย △ = สะใภ้ ○ = เขย

- ▲ การเรียกค่านามในครอบครัวของคนรุ่นที่ 5 จะเรียกค่านามญาติในรุ่นที่ 4 ต่างออกไป ตัวอย่างเช่น :
 - A แทนตัวคนเรียก** จะเรียก A-16 ว่า “อาเจะ” แปลว่า “พ่อ” และเรียก A-17 ว่า “เมาะ, มามี” แปลว่า “แม่” ซึ่งจะต่างกับคนในรุ่นที่ 1-4 ที่ใช้คำเรียกแทน “พ่อ”ว่า “เจ้ (A-1)” หรือ “แซ (A-10)” และใช้คำเรียกแทน “แม่” ว่า “แมะ (A-11)”
 - A แทนตัวคนเรียก** จะเรียก (A-3) ว่า “โต๊ะญ้ง-หญิง”, (A-4) ว่า “โต๊ะญ้ง-ชาย” หมายถึงผู้เฒ่าผู้แก่
 - A แทนตัวคนเรียก** จะเรียก (A-18-26) ว่า “เปาะซือดารอ, “เปาะนาแก” ซึ่งเป็นคำใช้เรียกลูกคนกลางทั้งหมดที่เป็นน้องของพ่อหรือแม่ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง มีการเรียกนามเฉพาะน้องคนกลางคนแรกของพ่อหรือแม่ (A-18) จะเรียกว่า “เปาะเตะฮ์” (A-19) จะเรียกว่า “ปะเงาะฮ์” เป็นคำที่ใช้เรียกลูกคนกลางที่สองของพ่อหรือแม่ และ (A-26) จะเรียกว่า “ปะดอ” เป็นคำที่ใช้เรียกลูกคนกลางที่สามของพ่อหรือแม่ตามลำดับ ไม่ว่าจะเป็ชายหรือหญิง
 - A แทนตัวคนเรียก** จะเรียก (A-20), (A-22) ว่า “เปาะซุ”, “ปะจู” (ใช้เรียกผู้ชาย) และ “เมาะจู”, “มะจู” (ใช้เรียกผู้หญิง) เป็นคำที่ใช้เรียกลูกคนสุดท้อง ที่เป็นน้องของพ่อหรือแม่
 - A แทนตัวคนเรียก** จะเรียก (A-21) ว่า “เปาะหลง”, “เปาะวอ” (ใช้เรียกผู้ชาย) และ “เมาะหลง”, “เมาะวอ” (ใช้เรียกผู้หญิง) เป็นคำที่ใช้เรียกลูกคนโต ที่เป็นพี่ชายหรือพี่สาวของพ่อหรือแม่ เป็นการเรียกญาติลูกพี่ลูกน้องของพ่อหรือแม่ในกรณีที่ไม่มีลูกคนกลาง สำหรับการนับญาติซึ่งเป็นลูกหญิงหรือลูกชายของลูกพี่ลูกน้องในรุ่นที่เป็นเหลนตั้งแต่นรุ่นที่ 4 ลงไปนั้น (17-20)--->(21-22) จะเรียกว่า “ตวอปปู” หมายถึง ลูกชาย, หญิง ของลูกพี่ลูกน้องซึ่งนับเป็นเหลนรุ่นที่ 2 (29-30) ,(27-28) จะเรียกว่า “ตีฆอปปู” หมายถึง ลูกชาย,หญิง ของลูกพี่ลูกน้องซึ่งนับเป็นเหลนรุ่นที่ 3

สิ่งที่สะท้อนว่ามีความขัดแย้งชัดเจนระหว่างชาวบ้านในกลุ่มเครือญาติ อันมีสาเหตุมาจากการถือเอกสารสิทธิ์ของแต่ละบุคคลคือ การมีถนนตัดผ่านหมู่บ้าน ทำให้ค่าเวนคืนอันเป็นผลประโยชน์สำคัญที่ทำให้ชาวบ้านไม่พอใจโดยคิดว่าไม่ได้รับความยุติธรรมเพราะเจ้าหน้าที่รัฐเข้าข้างคนบางกลุ่มที่ใช้วิธีซื้อที่ดินจากชาวบ้านแล้วปลูกบ้านหลอกลวงไว้เพื่อเพิ่มค่าเวนคืน จนทำให้เกิดการประท้วงกันใหญ่โต ต้องใช้อำนาจสั่งจากส่วนกลางและเจ้าหน้าที่ของรัฐระดับสูงเข้ามาแก้ปัญหา แต่ก็ยังไม่สามารถประสานความขัดแย้งนี้ได้ แม้จะได้พยายามแก้ไขใหม่แล้วก็ตาม ทำให้ความขัดแย้งในระหว่างกลุ่มชาวบ้านขยายตัวมากยิ่งขึ้น

จนถึงวันนี้เฉพาะปัญหาทางกฎหมายที่รัฐบาลประกาศเขตอุทยานไปแล้วแต่ไปทับซ้อนที่ดินทำกินของชาวบ้านซึ่งมีโฉนดหลายประเภทก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรม ความคิดของผู้ปฏิบัติการจากรัฐที่ไม่ถือเอาประวัติศาสตร์ของการใช้ที่ดินแบบจารีตตามระบบสายตระกูลเครือญาติเข้ามาพิจารณาทำให้มีความขัดแย้งจนไม่สามารถตกลงกันได้ และยังปล่อยให้ปัญหาลึกที่ซ้อนขึ้นมาจากปัญหาภายในท้องถิ่นที่เกิดจากความรุนแรงในช่วง 4 - 5 ปีที่ผ่านมา

แม้องค์กรพัฒนาเอกชนจะพยายามเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าว แต่ก็ยังไม่สามารถทำเป็นเครือข่ายได้ทุกหมู่บ้านเพื่อที่จะรังวัดที่ดินหรือสำรวจที่ดินของชาวบ้านที่ถูกรัฐขีดเส้นจากอากาศให้กลายเป็นเขตอุทยานแห่งชาติไป

ขณะนี้ ชาวบ้านรอบเชิงเขาบูโดจึงเผชิญปัญหาทับซ้อนใหญ่ๆ 2 ประการ จากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินทำกินและการถือสิทธิ์แบบปัจเจก คือ

รูปแบบการใช้ทรัพยากรร่วมกัน [Common property] และ การใช้ที่ดินแบบจารีต [Traditional land use] ถูกทำลาย อันเนื่องมาจากวิถีทางการทำ

มาหากินที่เปลี่ยนไป เพราะมีการปฏิวัติจากการทำการเพาะปลูกเพื่อเลี้ยงตนเองมาเป็นเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ ทำให้ที่ดินมีมูลค่ามากและกลายเป็นต้นทุนสำคัญในการผลิต สามารถซื้อขายได้อย่างถูกกฎหมาย โดยที่ปัญหาของการมีกรรมสิทธิ์ร่วมแก่บรรดาญาติพี่น้องที่ไม่ได้จดทะเบียนสิทธิในที่ดินร่วมกัน สิ่งที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงนี้คือ ชาวบ้านแต่ละคนที่มีเชื่อเป็นเจ้าของที่ดินสามารถขายที่ดินและได้ผลประโยชน์เฉพาะตนเฉพาะครอบครัว ซึ่งสร้างปัญหาความร้าวฉานในหมู่เครือญาติ ทุกวันนี้ความสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติและเพื่อนบ้านที่ใช้จารีตแบบเดิมจึงถูกทำให้หมดความหมาย ส่งผลไปถึงโครงสร้างทางสังคมที่เสียกระบวนการไป จากที่เคยพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือกันเพราะอยู่ในสภาพแวดล้อมแบบบ้านป่า ก็กลายเป็นคนในชุมชนต่างคนต่างอยู่และมุ่งที่จะหาประโยชน์จากที่ดินเท่านั้น เป็นสิ่งที่กระทบความมั่นคงทางสังคมของหมู่บ้านโดยตรง

ปัญหาที่เกิดจากรัฐ โดยการประกาศเขตของราชการโดยไม่ได้พิจารณาถึงปัจจัยภายในท้องถิ่นอันเป็นความผิดพลาดของรัฐโดยตรง พื้นที่ป่าของอุทยานแห่งชาติบูโด-สุโขทัยจำนวนมากที่ถูกขีดเส้นขอบเขตจากการวิเคราะห์ภาพถ่ายทางอากาศและภาพถ่ายดาวเทียมในกรุงเทพฯ นั้น ไม่สามารถเห็นและเข้าใจวิธีการเข้าไปบุกเบิกที่ดินทำกินของชาวบ้านที่อยู่กับป่าซึ่งอยู่อาศัยกันมานานกว่าสองร้อยปีเป็นอย่างน้อย ในปัจจุบันที่ดินทำกินของชาวบ้านทั้งที่มีเอกสารสิทธิ์ซึ่งมีการถือครองก่อนการประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติปี พ.ศ.2508 และประกาศเขตป่าอุทยานแห่งชาติปีพ.ศ.2542 และมีการทำประโยชน์ในที่ดินต่อเนื่อง ยังไม่สามารถผ่านกระบวนการพิสูจน์สิทธิ์ของรัฐ จึงกลายเป็นผู้บุกรุกป่าอุทยานแห่งชาติ ทำผิดกฎหมายทั้งที่ชาวบ้านนั้นอาศัยและทำกินอยู่กับป่ามาเป็นเวลายาวนานและกลายเป็นอยู่ในเขตป่าของรัฐบาล

◀ ชาวอาคารบ้านเรือน
หลังจากการทุบทิ้งเพื่อ
เวนคืนที่ดินให้รัฐในการ
สร้างถนนสี่เลนซึ่งตัด
ผ่านกลางหมู่บ้าน

ปัญหาเหล่านี้ยังไม่มีทางออกอันอาจจะ
เนื่องมาจากกระบวนการทำงานที่ล่าช้าซึ่งเป็นผลมา
จากเกิดเหตุความรุนแรงในพื้นที่สามจังหวัดภาคใต้
ก็เป็นได้ แต่สิ่งเหล่านี้คงไม่ใช่ข้ออ้างในการแก้ปัญหา
ใหญ่ๆ เช่นนี้โดยปราศจากความรับผิดชอบแก่
ชาวบ้านหลายพันครอบครัวและพื้นที่หลายหมื่นไร่
รอบเขาบูโดที่รอกระบวนการแก้ปัญหาอย่างอดทน

พื้นพลังการใช้ที่ดินแบบจารีต

การใช้ที่ดินแบบจารีต [Traditional land use]
โดยเน้นการให้ความสำคัญแก่ผลผลิตจากผืนแผ่นดิน
มากกว่าการเน้นกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของที่ดิน ซึ่งเป็น
พื้นฐานของสังคมท้องถิ่นตามหมู่บ้านต่างๆ เชิงเขา
บูโด วิธีคิดต่อการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นจึงเน้น
ความเป็นส่วนรวมและแบ่งปันจัดสรรในกลุ่มเครือญาติ
ที่เกาะเกี่ยวอย่างแน่นแฟ้น เนื่องจากจำนวนผู้คนมี
น้อยกว่าทรัพยากรที่มีอยู่มาก คล้ายคลึงกับวิธีคิด
ของผู้คนในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนการ
เข้ามาของภาวะแบบทุนนิยม

แต่เมื่อประเทศไทยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ
เมื่อกว่า 50 ปีที่ผ่านมา การเร่งรัดให้ชาวบ้าน
ปรับเปลี่ยนชีวิตเข้าสู่การปลูกพืชเชิงเศรษฐกิจโดย
การสนับสนุนสงเคราะห์ต้นทุนในทุกด้านถือเป็น
ตัวเร่งให้เกิดการจัดการกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบปัจเจก
ที่ถือเป็นปัจจัยสำคัญของต้นทุนการผลิต ที่ดินจึงมี
มูลค่าอย่างไม่เคยเป็นมาก่อนแต่ก็กลายเป็นปัญหา
เรื้อรังและซับซ้อนเรื่อยมา

รูปแบบของวัฒนธรรมในการใช้ที่ดินแบบ
ดั้งเดิมนั้นยังคงอยู่ ไม่ได้ละทิ้งไปโดยสิ้นเชิง แต่
นับวันก็ถือว่าหมดพลังลงไปพร้อมๆ กับระบบเครือ
ญาติที่แข็งแกร่งและถือเป็นพลังสำคัญในการทำให้
ชุมชนร่วมกลุ่มอยู่กันอย่างแข็งแกร่ง

มีการศึกษาในหลายแห่งเพื่อฟื้น ความรู้
และวัฒนธรรมการใช้ที่ดินแบบจารีต โดยการศึกษา
จากประวัติศาสตร์บอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน
การทำฝัฟพื้นที่ทำกิน พื้นที่สาธารณะ พื้นที่ใช้สอย
ของชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น ร่องรอยของเส้นทาง
การเดินทางในท้องถิ่น พื้นที่พิธีกรรม หลุมฝังศพ

พื้นที่สำหรับชาวบ้านที่ใช้เพื่อหาของป่าล่าสัตว์

ข้อมูลต่างๆ เหล่านี้คือประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ทางนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนต่างๆ การทำแผนที่ทางประวัติศาสตร์การใช้พื้นที่และที่ดินที่เชื่อมโยงกับผู้คนซึ่งจัดแบ่งช่วยกันทำงานตามสายตระกูลและมีการแบ่งสันปันส่วนทรัพยากร เป็นการนำเอาข้อมูลทางภูมิวัฒนธรรม [Cultural landscape] มาใช้ร่วมกับข้อมูลทางภูมิศาสตร์ ถือเป็นข้อมูลเชิงพื้นที่ ใช้ทั้งภาพถ่าย แผนที่ ภาพถ่ายดาวเทียมและข้อมูลทางชาติพันธุ์วรรณนา [Ethnography] จากชาวบ้าน ซึ่งก็คือการทำระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ Geographical Information System [GIS] เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลอดีตเพื่อออกแบบอนาคตเพื่อเข้าใจพื้นที่สำคัญของชุมชน เพื่อที่จะจัดการแก้ปัญหาและบันทึกข้อมูลของการใช้พื้นที่แบบจารีตเป็นการวางแผนพัฒนา และแผนการใช้ที่ดินในท้องถิ่น ทำให้เกิดความสะดวกรวดเร็วกว่าการวางแผนและการจัดการซึ่งเป็นการประสานทั้งรัฐและชาวบ้านในการตัดสินใจที่อาจส่งผลกระทบต่อชุมชนและคนท้องถิ่นเป็นสำคัญ

วิธีเหล่านี้จะเป็นการผสมผสานทั้งการพัฒนาจากภายนอกและยังคงทำให้จารีตหรือภูมิปัญญาแบบท้องถิ่นยังคงดำรงอยู่ ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้คือจะตั้ง “ทำอย่างไร” กระบวนการพัฒนาและประเพณีการใช้ที่ดินแบบชาวบ้านจึงสามารถเข้าไปเป็นส่วนเสริมแก่นโยบายต่างๆ ของรัฐได้ ทำอย่างไรจะมีความรู้แบบดั้งเดิมที่เคยใช้แก้ปัญหาเรื่องสิทธิในการใช้ที่ดินแบบจารีตหรือแบบท้องถิ่นกลับมาสู่ชุมชนและชีวิตประจำวันของคนในสังคมหมู่บ้านเชิงเขาบูโด โดยการสนับสนุนทั้งจากรัฐและชาวบ้านเอง

การใช้พื้นที่หรือที่ดินแบบจารีตประเพณีและการอ้างสิทธิเหล่านี้ในกระบวนการวางแผนพัฒนาเชิงพื้นที่สามารถจำแนกพื้นที่ป่าซึ่งเป็นพื้นที่ป่าสำหรับการผลิตและพื้นที่ป่าแบบอนุรักษ์และทั้งสองพื้นที่ถูกจัดการแบ่งสันปันส่วนเพื่ออยู่ร่วมกันได้อย่างไร

วิธีการจัดการป่าไม้โดยไม่ให้ชุมชนสามารถอยู่กับป่าแบบดั้งเดิม โดยเป็นผู้ดูแลรักษาป่าไม่ให้เกิดการบุกรุกเพิ่มเติม ในขณะที่เดียวกันก็อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์จากการเก็บของป่าในฐานะเป็นอาหารหรือเป็นแหล่งผลิตทรัพยากรเพื่อดำรงชีวิตซึ่งไม่ใช่การค้าได้ตามภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมที่ชาวบ้านเคยมีวิถีชีวิตที่ได้ปรับตัวเข้ากับชีวิตบ้านป่ามาแล้วไม่ต่ำกว่าสองศตวรรษ

อีกทั้งการใช้ทรัพยากรส่วนรวมและการใช้พื้นที่ร่วมกันในท้องถิ่นหนึ่งๆ ซึ่งประกอบไปด้วยหมู่บ้านหลายแห่งจะสามารถสร้างกฎเกณฑ์จากแบบแผนเดิม ผสมผสานกับวิธีการจัดการในรูปแบบใหม่ในสังคมท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว จะสามารถใช้พื้นที่สาธารณะเหล่านี้ร่วมกันอย่างสันติได้อย่างไร

ปัญหาเหล่านี้น่าจะมีคำตอบอยู่ที่การทดลองปฏิบัติ โดยเริ่มจากการศึกษาข้อมูลของภูมิวัฒนธรรมรวมทั้งการนำเอาระบบกฎเกณฑ์ดั้งเดิมของท้องถิ่นในเรื่องการใช้ที่ดินแบบจารีตและการใช้ทรัพยากรร่วมกันมาปรับใช้อันจะนำไปสู่กระบวนการแก้ปัญหาที่สามารถทำได้ในระดับชุมชนหมู่บ้านในท้องถิ่นต่างๆ และปรากฏผลสำเร็จมาแล้วในหลายแห่งที่พิสูจน์ได้ว่า กระบวนการจัดการทรัพยากรส่วนรวมโดยไม่พึ่งพาการจัดการจากรัฐก็สามารถประสบความสำเร็จได้¹ (๘)

¹ โดยผลงานของนักเศรษฐศาสตร์ผู้ได้รับรางวัลโนเบล ปี 5 ค.ศ.2009 คือ อลินอร์ ออสโตรม (Elinor Ostrom) วัย 76 ปี ซึ่งวิเคราะห์ธรรมชาติทางเศรษฐกิจ โดยชี้ให้เห็นว่า ทรัพย์สินร่วม [Common property] ถูกจัดการอย่างประสบความสำเร็จได้อย่างไรในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งท้าทายองค์ความรู้ดั้งเดิมที่เชื่อว่า ทรัพย์สินส่วนรวมจำเป็นที่จะต้องถูกจัดการและควบคุมโดยรัฐหรือหน่วยงานกลางของราชการ มิเช่นนั้นก็ควรที่จะถูกแปรรูปเพื่อมอบอำนาจให้นิติบุคคลบริหารจัดการแทนชุมชน